

Ο ποιητής Άνδρέας Έμπειρικός και ο έλληνικός υπερρεαλισμός

ΤΟ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΠΑΡΑΜΕΝΕΙ ΑΝΕΚΔΟΤΟ

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ του ποιητή Άνδρέα Έμπειρικού μάς επισημαίνει τό μέγεθος του πνευματικού μας έπαρχωτισμού και της ένδημικής θεωρητικής μας καθυστέρησης. Υπήρξε 40 χρόνια ανάμεσα μας, ως ποιητής, και πόσο τον γνώριζαν, έστω σαν όνομα; Οί παρκοικόντες ίσως την πλατεία Κολωνακίου φιλολογούντο μόνο — κι άπ' αυτούς οί κάπως παλαιότεροι.

ΒΕΒΑΙΑ, ό ίδιος ό Έμπειρικός ατοπεριορίσθηκε, δημοσιεύοντας μόνο δύο συλλογές ποιημάτων — «Υψικάμινος» (1935) και «Ένδοχώρα» (1945) — ένα τομίδιο Ιδιότυπων άφηγημάτων — «Γραπτά ή Προσωπική Μυθολογία» (1960) — και σκόρπια ψήγματα της άλλης τεράστιας δουλειάς του, σε περιοδικά.

ΒΕΒΑΙΑ, ό ίδιος ήτο άνθρωπος του περιθωρίου του, «λάθε διώσας», δεν κατέθηκε ποτέ στην αγορά, δεν αναμίχθηκε ποτέ με τά έκάστοτε παραληρούντα με τόν τελευταίο λογοτεχνικό, καλλιτεχνικό — σε τελευταία ανάληψη, πάντα πολιτικό — συρμό πλήθη, ήτο ένας «αριστοκράτης της Τέχνης» — θά πη ό φίλος και συνοδοιπόρος του στη σχολιά άτραπιά του Υπερρεαλισμού Έμπειρικού Νίκος Έγγονόπουλος — μιά «σεμνή ψυχή».

ΟΜΩΣ, τό ατοέγκλειστο του Άνδρέα Έμπειρικού δεν είναι άλλοθι για τί δική μας άγνοια και γυμνότητα. Για δύο, κυρίως, λόγους:

1. «Αν δεν έδημοσίευσε στον καιρό τους τά τεραστία συλλήψεις και έκτελέσεις μεγάλα πεζογραφήματά του — «Μέγας Ανατολικός», «Αργά ή Πλούς Αεροστάτης» και «Ζεμφορά ή τό μυστικό της Πασιφάης» — τό έκαμε γιατί έμεις δεν είμαστε ώριμοί να δεχθούμε την τολημηρία των έκφράσεών τους — φοβόμαστε πάντα τίς λέξεις — και γιατί αυτός έκ φύσεως δεν έπιδίωκε — όπως τόσοι και τόσοι — τό σκάνδαλον αντίθετά, ή άποφυγή του ήταν ή αίτία των άναστολών του.

2. Μήπως κι' αν τά όλίγα που έδημοσίευσε, τά αξιολογήσαμε, τά κατατάξαμε; Ποίος έγραψε την «Ιστορία του Έλληνικού Υπερρεαλισμού» ή ποίος έκτίμησε την έπίδραση στην έσχατια έτούτη της Βαλκανικής, του ρευματος που — μεσοόντος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου — ξεκίνησαν ως «Ντανταϊσμός» από τό καμπαρέ «Βολταίρος» της Ζυρίχης;

ΘΥΜΑΜΑΙ πώς, επιστρέφοντας στα 1950 τόσα, από την πρώτη του παρουσίαση στο Παρίσι ό ποιητής Οδυσσεάς Έλύτης είχε πη (περίπου, άναφέρω από μνήμης): «Ποίηση, λογοτεχνία, έχουμε στην Έλλάδα. Αυτό που μάς λείπει είναι ή κριτική». Κι' είχε ξεραώσει τότε θύελλα των καθυστέρημένων έγχωρίων γραφιδών, που κίρησε αυτός από την Έσπερία να μάς μάθη γραμματα. Ένώ ό Έλύτης άπλόως έπισημαίνει την κύρια νεοελληνική άδυναμία μας: την έλλειψη θεωρητικής σκέψης, την αϊώρηση των πνευματικών παραγών δίχως την τεκμηριωμένη άνάλυση και κατάρτη τους, που δημιουργεί την παραδόση. Κι' άκόμα βρισκόμαστε στο ίδιο σημείο. Στο θεωρητικό μηδέν.

ΑΛΛ' ΑΣ ΕΠΙΣΤΡΕΨΟΥΜΕ στον Έμπειρικό. Γόνος της έφοπλιστικής οικογένειας, έζησε για χρόνια στη Γαλλία και στην Άγγλία, όπου, πλην της φιλοσοφίας και της λογοτεχνίας, έμελέτησε σε βάθος την ψυχανάλυση. Στόν μεσοπόλεμο, οί άπλευθερωτικές θεωρίες του Φρόϋν, σε συνδυασμό με την κατάρρευση των συμβατικών «αξιών» — που είχαν σαρώσει οί ποταμοί αίμάτων του Δυτικού, κυρίως, Μετώπου, άλλα κι' ή έλπιδοφόρα — τότε — 'Οχτώβριανή Έπαναστάση, όδήγησαν στο σπασίμο των παραδοσιακών άλυσίδων της Τέχνης — και, ιδιαίτερα, της Ποίησης. Άσχετα με τί μετέπειτα πορεία του, τίς έσωτερικές διαμάχες και τίς άναδιπλώσεις του, ό Υπερρεαλισμός έκόμισε μιά πρωτόφαντη έλευθερία έκφρασης.

Η ύψικάμινος

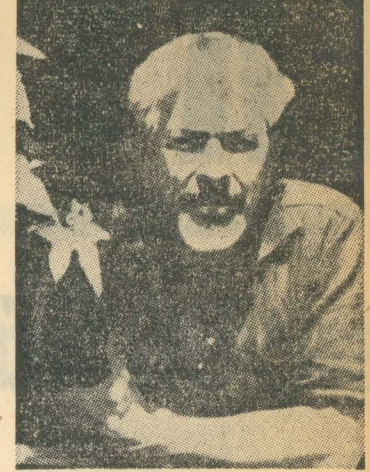
ΓΝΩΣΤΗΣ του από πρώτο χέρι, κατ' ευθείαν γραμμήν έκ της πηγής του φίλου του Άντρέ Μπρετόν όρμυμενος, ό Άνδρέας Έμπειρικός ύπηρεζε ό άληθινός «εισαγωγέας» του Υπερρεαλισμού στην Έλλάδα. Ζούσαν και βασίλευαν και κυριαρχούσαν άκόμα ό Παλαμάς, ό Ζκίπης, τόσοί άλλοι, όταν τό 1945 έτυπώθη ή «Υψικάμινος». Όταν οί τότε Νεοέλληνες έδιάβασαν π.χ. τούς στίχους του πεζογράφου «Φενάκη», πήγαν να τρελλαθούν. Τόσο άπροετοιμαστοί ήταν!

«Καμιά προκοπή. Παντού στάχη. Παντού φόνος. Κάθε μέρα φέρνει μιάν άλλη μέρα και έξαντλείται έξωθεν ή παροικία των πόνων».

στιλδωτηρίων. Λίγοι γενναίοι άκόλουθοι ξεπετσώνουν τά μπράτσα τους και φορούν μεγάλες όμπρέλλες μπρός σε καθρέφτες γαλακτερούς. Οί νέες που έμειναν ριζωμένες επάνω στα ίχνη τους γονιμοποιούν τίς σκιές τους. Δύο νεράιδες άσθμαίνουν. Ένας κόλουρος έπιμένει. Οί τρίχες της κεφαλής του άπεδειχθήσαν τετελεσμένα γεγονότα.

«Η ΑΚΟΜΗ, τό «Μιά φρόνιμη γυναίκα άξίζει τρία πουλιά — Μιά γυναίκα άπλόως γυναίκα άξίζει δεκάδες δορκάδων»:

«Η κωπηλασία εΐτανε κοκκινωπή. Τό σπέρμα που διασχιζάμε εΐταν πλουσιώτερο κι' άπ' τό νερό των θερμότερων έορτών γι' αυτό φτάσαμε άσυγκρίτως άνωτεροί και ως λαμνοκόπτοι και ως άγωγοί του λυτρωμού μας. Τώρα μάς ζητωκραυγάζουν και οί χθεσινοί σχιζομυκτηρες και κανείς δεν μυκτηρίζει. Στα μπράτσα μας άνθουνε μυρδαλιές και από τά μάτια μας άνεβαίνουν και κατεβαίνουν οί κλίμακες των

Άνδρέας Έμπειρικός: 'Ο ποιητής της «Υψικάμινος»

άλουριγίδων με ζέση και με αταπάνηση χειραφετημένων νοσταλγιών της καρ' έξοχών γυναικών».

Τό «σκάνδαλο»

ΣΗΜΕΡΑ, όποτε τό παράλογο εΐνε καθ' ήμέραν δίωμα, δεχόμαστε σχεδόν τά πάντα. Τότε, όμως, στα 1935, ή εμφάνιση του Υπερρεαλισμού στην Έλλάδα άποτέλεσε «μέγα σκάνδαλον». Κι' αν ό Έμπειρικός, κατά τη συνήθεια του, ούδέποτε σχολίασε την ύποδοχή της πρώτης του συλλογής, ό Νίκος Έγγονόπουλος, που θά ύποστή τρία χρόνια άργότερα τη λαιδωρία των άνοήτων με την έκδοση της πλακέτας «Μήν όμιλείτε εις τόν όδηγό» (1938), θά καταθέσει την αντίστοιχη μαρτυρία του:

«... Με την εμφάνιση του διβλίου — γράφει — τό «σκάνδαλο» τό έκατάσαν ύπερβάνει όχι μόνο κάθε τί τό άνάλογο που είχε ποτέ φανερωθεί στα έλληνικά γραμματα, άλλα και τίς προβλέψεις της πιο τολημηρής φαντασίας. Άστραπταίως έλαβε τέτοιαν έκταση και τέτοιες διαστάσεις που κι' ό ίδιος ό «ανάδοχος» μου, ό Μελαχρινός, τά έχασε... Δεν άνήγγειλε την έκδοση, ούτε, ποτέ, περιέλαβε τό διβλίο στους καταλόγους των εκδόσεων του «Κύκλου», που δημοσίευε τακτικά... Περιοδικά, έφημερίδες, le premier chien coiffé venu, παραδοούσαν και άναδημοσίευαν, κοροϊδευτικά τά ποιήματά μου. Μιά δε έφημερίδα, από τίς μεγάλες, δεν

θυμούμαι τώρα ποιά, αθαδέστατα, ποδοπατώντας κάθε ιδέα πνευματικής, τέλος πάντων, ιδιοκτησίας, άναδημοσίευσε, σε μιά ή δύο συνέχειες... όλόκληρο τό διβλίο! Συνοδεία, πάντοτε, χλευαστικών και σακεντρεχών, όσο κι' έπιτόλαιων, σχολίων...».

Η ΑΙΩΝΙΑ «Έλλάδα, γη φελλάχα», που θά πη κι' ό Νίκος Καζαντζάκης.

Η γλώσσα

ΑΣ ΞΑΝΑΓΥΡΙΣΟΥΜΕ στον Έμπειρικό. Μέ την «Ένδοχώρα» περνάει από τη μορφή του πεζογράφου σε

κείνη του έλευθερου στίχου, ενώ την ήθελμένη «ψυχρότητα» της «Υψικάμινος» διαδέχεται ένα άνοιγμα προς κάποιον sui generis λυρισμό. Δείγμα, αυτές οί «Μέρες Πομπής»:

Τό ρίγος των ένιαυτών δεν είναι ήθελμένη «ψυχρότητα» της «Υψικάμινος» διαδέχεται ένα άνοιγμα προς κάποιον sui generis λυρισμό. Δείγμα, αυτές οί «Μέρες Πομπής»:

Τό ρίγος των ένιαυτών σκορπά τη ζάχαρη Στά χείλη που φιλούν την όπτασία Μιά συναυλία στη ζωή και στα σοκκάκια της Κ' έπειτα πάλι τά σφυρίγματα».

ΜΙΑ «ΣΤΑΘΕΡΗ» και στίς δύο συλλογές: ή γλώσσα του Έμπειρικού. Διαρκές παιχνίδι ανάμεσα στην πιο έξελξημένη καθαρεύουσα και την πιο λαγερή δημοτική, λατρεία των καθαρών και στιλπνών λέξεων, τολημηρές συζεύξεις αντίθετων, άλλα και ταυτόχρονα τίποτα τό κφεύτικο», τό περιτύ. Διάγνεια, λιτότητα, πειθαρχία. Παράδειγμα, τά «Πουλιά του Πρθου»:

«Η κράσις της λυσίκουμου παιδίσκης Μεταδιβάζει την αίθρια Στο πλήρωμα του ταξειδιού.

«Η λήξις είναι μιά έσπερα Στά χόρτα της τό διάστημα στενεύει.

Χάρτης άμέριμος Και σπόγγος έορτής Πηγαίνουν κ' έρχονται με νεντωμένε τόςα.

Είναι τά δλέφαρά σου διάφανες αλύαρες έμπρός μου, ό,τι κι' αν τύχη *Όταν τά κλεινω δλέπω έμπρός μου, ό,τι ποθώ».

Ο έρωτισμός

ΘΕΜΑΤΙΚΑ, ό Έμπειρικός σημαδεύεται από έναν άριστοκρατικό εκλεκτισμό. Σαν οί πόλεμοι, οί κα-

τοχές, τό τόσο αίμα, ή τόση δδύνη να μην ύπηρεζαν, να μη τόν άγγιζαν ποτέ. Τραγουδάει σχεδόν άποκλειστικά την έσωτερική του εΐδια και εΐφροσύνη, την «μέθη των κυμάτων», την «πάχνη της πρώας», τίς «κοραλένιες συμπληγδες των νησιών», τά «στήθη της παιδικής», αφήνοντας ένιστε τόν έρωτισμό του να ξεσπάση σε «χειροποιιστή» δημοτική:

«... Γιουμάτα σφύζουν τά θυζιά Και στέκουν όρθιες οί ρώγες...».

ΑΝ ΟΜΩΣ, στίς δύο ποιητικές συλλογές ύπάρχει ένα προΐδεασμός έρωτισμού, αυτός είναι τό κύριο μο-

ΤΟΥ ΚΩΣΤΑ ΣΤΑΜΑΤΙΟΥ

τίδο της πεζογραφίας του Έμπειρικού. Δειλός και σποραδικός — εν τούτοις έντόνως ύποδόσκων — στα τυπωμένα «Γραπτά ή Προσωπική Μυθολογία», κατακλύζει, φαίνεται, τά μεγάλα άνέκδοτα μυθιστορηματά του. «Αν κρίνω από τ' άποσπάσματα άπ' τό διβλίο - ποταμός «Μέγας Ανατολικός», που μούχε διαβάσει παλιά ό φίλος του συγγραφέα ποιητής Γιώργος Λίκος, τά πεζά του Έμπειρικού μόνο με τά καλύτερα αισθησιακά γραφτά του Χένρυ Μίλλερ θά μπορούσαν να παραβληθούν. Τέτοιο παραλήρημα έρωτικού λόγου σίγουρα δεν έχει όμοιο του στην έλληνική γραμματολογία.

ΓΙΑ ΝΑ ΤΕΛΕΙΩΝΟΥΜΕ αυτή την πρόχειρη ψηλάφηση: Πόσο μεγάλος ποιητής ήταν ό Άνδρέας Έμπειρικός; Πρόωρο με τό κρίνουμε, άφού μικρό μόνο μέρος του έργου του γνωρίζουμε. «Όμως, κι' άπ' αυτό τό «λίγο» — τό ξαναλέμε — αξίζει εύρύτερη εν ζωή αναγνώριση. Για δύο τουλάχιστο, εισφορές του» δει έκόμισε στην προπολεμική Ψωροκόσταινα τόν Υπερρεαλισμό κι' ότι έτόλημνε να ρίξη στο χαρτί εικόνες άκράτου έρωτισμού, σε γλώσσα στιλπνή και άνθηρή, που θά πρέπει τώρα να γνωσθούν, άφού ό θάνατος ήρε τά δύο ποιητή — προσωπικές του — άναστολές.

ΑΣ ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΗΣΟΥΜΕ τον Άνδρέα Έμπειρικό με τά δικά του λόγια. Με τη κατακλιθείσα του ποιήματος «Εις την δδόν Φιλελλήνων» (άπό τά «Έίντε Ποιήματα» — από τά τελευταία του — που είχαν δημοσιευθή στο περιοδικό «Εποχές»):

«... Τότε εγώ, με ισχυρόν παλμόν καρδίας, σταμάτησα για μιά στιγμή, άκίνητος μέσα στο πλήθος, ως άνθρωπος που δέχεται άποκαλύψιν άκαριαίαν, ή ως κάποιος που βλέπει να γίνεται μπροστά του ένα θαύμα και άνεκραξα καθήδρος:

»Θεέ! 'Ο καύσων αυτός χρειάζεται για να ύπάρξη τέτοιο φώς! Τό φώς αυτό χρειάζεται, μιά μέρα για να γίνη, μιά δόξα κοινή, μιά δόξα πανανθρώπινη, ή δόξα των Έλλήνων που πρώτοι, θαρρώ, αυτοί, στον κόσμο έδω κάτα, έκ τών ούστρου τής ζωής, έκ τών φόβου του θανάτου».

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ
«ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΑΘΗΝΩΝ 1975»
 ΩΔΕΙΟΝ ΗΡΩΔΟΥ ΑΤΤΙΚΟΥ
 Κυριακή 10, Δευτέρα 11 και Τετάρτη 13 Αύγουστου
ROYAL PHILHARMONIC ORCHESTRA
 Διευθυντής Όρχήστρας: COLIN DAVIS
 Πρόγραμμα 1018: BERLIOZ, BEETHOVEN, SIBELIUS
 Σολίστ: TZINA ΜΠΑΧΑΟΥΕΡ (πιάνο)
 *
 Πρόγραμμα 1118: WEBER, MENDELSSOHN, BERLIOZ
 Σολίστ: MAURICE HASSON (βιολί)
 *
 Πρόγραμμα 1318: Άποκλειστικά έργα BEETHOVEN
 Σολίστ: ΒΑΣΩ ΔΕΒΕΤΖΗ (πιάνο)
 ΟΡΑ ΕΝΑΡΞΕΩΣ ΤΩΝ ΣΥΝΑΥΛΙΩΝ 9 μ.μ. άκριδώς
 ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ — ΕΙΣΙΤΗΡΙΑ: Εις τά Ταμεία του ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΑΘΗΝΩΝ, Σταδίου 4 (έντός της στοάς), τηλ. 322.1459 και 322.3111 (έσωτερ. 240), ως και τά Ταμεία του ΩΔΕΙΟΥ ΗΡΩΔΟΥ ΑΤΤΙΚΟΥ, κατά τας ήμέρας των συναυλιών και από ώρας 18.30 — 21.15, τηλ. 323.2771 και 322.3111 (έσωτερ. 137).

Κατ' Αποκλειστικότητα
ΑΝΕΞΙΣ
 ΑΙΘΕΡΙΝΗ ΠΡΟΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
 Θέλετε να περάσετε 2 ευχάριστες ώρες; Μή Χάσετε τών πιο διασκεδαστικων ταινιών τής χρονιάς
ΕΝΑ ΚΟΡΟΙΔΟ ΣΤΟ ΠΑΡΙΣΙ
 (UN IDIOT A PARIS)
 ΕΓΧΡΩΜΟΙ
 Πρωτοφανισμένη
ΖΑΝ ΛΕΦΕΒΡ
ΝΤΑΡΝΥ ΚΑΡΕΛ
ΜΠΕΡΝΑΝΤΕΤ ΛΑΦΟΝ
ΜΠΕΡΝΑΡ ΜΠΛΙΕ

ΣΥΝΑΥΛΙΑ ΜΙΚΗ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗ
ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ
 Εισιτήρια για τί μεγάλη Συναυλία του ΜΙΚΗ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗ — ΣΤΑΘΙΟ ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ — ΤΕΤΑΡΤΗ